

JANUSZ RULKA

**STOPIEŃ ORIENTACJI STUDENTÓW
W GEOGRAFII HISTORYCZNEJ
(NA PODSTAWIE BADAŃ PRZEPROWADZONYCH W SZKO-
ŁACH WYŻSZYCH)**

Uwagi wstępne

Efektywność nauczania i studiowania jest zasadniczym problemem dydaktycznym. Badanie tej efektywności jedynie przy pomocy cztero-stopniowej skali ocen i to — jak na studiach historycznych — prawie wyłącznie w postaci ustnego egzaminu jest mało dokładne i narażone na subiektywizm.

Chcąc uściślić badanie efektywności studiowania warto równolegle zastosować metody ilościowe wprowadzając testy, których wyniki można określić liczbowo. Metody te nadają się szczególnie do badania zjawisk, które z natury swej łatwo poddają się takim zabiegom. Do zjawisk takich należy znajomość geografii historycznej.

Jednym z zasadniczych celów studiów historycznych jest wdrożenie studentów do historycznego myślenia. Punktem wyjścia dla takiego rodzaju myślenia jest posiadanie odpowiedniego zasobu informacji — w tym przypadku znajomości faktów historycznych — w celu ich przetwarzania tzn. przede wszystkim ujmowanie ich w różnego typu związkach. W skład elementarnej znajomości określonego faktu historycznego wchodzi m.in. umiejętność jego umiejscowienia w czasie i przestrzeni historycznej¹. Z tego wynika, że nie może być mowy o znajomości faktów

---

¹ Por. J. Topolski, *Metodologia historii*. Warszawa 1973, s. 205 i następane.

bez ich prawidłowej lokalizacji przestrzennej. Umiejętność takiej lokalizacji faktów przez studentów kierunku historii jest przedmiotem niniejszego artykułu.

Przed przystąpieniem do badań właściwych przeprowadziłem kilkanaście rozmów z samodzielnymi i pomocniczymi pracownikami nauki UMK, UJ i WSP w Krakowie. Wszyscy rozmówcy stwierdzili, że znajomość geografii historycznej wśród studentów historii jest niewystarczająca. Kilku wypowiedziało sądy negatywnie skrajne. Te negatywne opinie znalazły potwierdzenie w badaniach próbnych przeprowadzonych na I roku historii Studium Nauczycielskiego w Bydgoszczy.

Cel, zakres i metody badań

Celem badań było stwierdzenie:

1. Jaki jest poziom orientacji w geografii historycznej wyniesiony przez studentów ze szkoły średniej.

2. Jaki jest wpływ studiów historycznych na poprawę stopnia orientacji w geografii historycznej.

3. Jakie elementy geografii historycznej są przez studentów najlepiej przyswajane, a które nastęrczają im najwięcej trudności.

W badaniach przeprowadzonych pod koniec roku akademickiego 1971/72 uwzględniono I, II i IV roczniki historii z Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Jagiellońskiego i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Z każdego rocznika uczestniczyła w badaniach 1 grupa. Liczebność studentów-uczestników badań podaje tabela 1.

Tabela 1

UCZESTNICZY BADAŃ WG MIEJSCA I ROKU STUDIÓW

Uczelnia	Rocznik			Razem
	I	II	IV	
UMK	21	21	23	65
UJ	20	17	16	53
WSP	19	22	21	62
Ogółem:	60	60	60	180

Jak wynika z tabeli 1 nie udało się zachować równej liczebności grup na każdym roczniku i w każdej uczelni. Dla zachowania jednak równoważności liczebnej grup na poszczególnych rocznikach — po 60

badanych — z grup liczących ponad 20 studentów usunięto drogą losowania tę ilość, która powodowała przekroczenie łącznej liczby 60 badanych.

Przeprowadzenie badań w trzech uczelniach wynikało z dążenia do osiągnięcia wyników możliwie reprezentatywnych, na które nie rzutowałyby warunki lokalne, ani też odbiegający od normy zarówno w sensie pozytywnym jak i negatywnym, poziom danego rocznika.

Nie leżało natomiast w moich zamiarach przeprowadzenie porównań poziomu studentów w badanym zakresie w poszczególnych szkołach wyższych. Nie czułem się do tego ani powołany, ani upoważniony, a i niewielka ilość badanych na każdej uczelni osób nie pozwalała na wyciąganie takich wniosków.

Badania przeprowadzono w zakresie znajomości geografii historycznej Polski — do roku 1795. Jest to okres dziejów będący przedmiotem studiów II roku. W ten sposób wyniki rocznika I dawały obraz znajomości przestrzeni historycznej wyniesiony ze szkoły średniej, wyniki II roku — aktualny stan wiedzy bezpośrednio po zaznajomieniu się z badanym okresem, a rezultaty IV roku — stan znajomości po dwuletnim upływie czasu od omawiania badanego zagadnienia.

Przebieg badań wyglądał następująco. Każdy student badanej grupy otrzymał mapkę konturową Polski Ludowej. Na mapie tej miał zaznaczyć:

1. Dwanaście punktów wiążących się z historią badanego okresu (Płowce, Grunwald, Chojnice, Kazimierz Dolny, Kalisz, Malbork, Głogów, Drezdenko, Beresteczko, Ujście, Raclawice, Połaniec).
2. Obszar Ziemi Chełmińskiej.
3. Granice Prus Książęcych.
4. Linie III rozbioru między Prusami i Austrią oraz Prusami a Rosją. Badania obejmowały więc próbę umiejscawiania punktów (zadanie 1), zaznaczania obszarów (zadanie 2 i 3), przeprowadzania linii rozgraniczających (zadanie 4).

Sprawdzanie wyników odbywało się metodą ilościową w następujący sposób:

Zadanie 1. Za każdą poprawnie zaznaczoną miejscowość student otrzymywał 1 punkt. Za pełne rozwiązanie tego zadania, student otrzymywał 12 punktów. Za poprawne oznaczenie uznawano: przy miejscowościach, które były umieszczone również na mapie konturowej Polski Ludowej jako miasta powyżej 25 tysięcy mieszkańców (np. Kalisz, Malbork) — wskazanie dokładne. Przy miejscowościach historycznych, które na mapie konturowej nie występowały lub były zaznaczone jako miejscowości poniżej 25 tysięcy mieszkańców liczono odpowiedź za poprawną przy tolerancji o promieniu 1,5 cm (30 km) i odpowiednio średnicy 3 cm (60 km). W stosunku do jednej miejscowości — Beresteczka — znajdującej się poza granicami dzisiejszej Polski — ale objętej obszarem mapki konturowej, tolerancję zwiększono do obwodu o średnicy 4 cm. (80 km).

Zadanie 2. Przy zaznaczeniu obszaru Ziemi Chełmińskiej student mógł otrzymać po 1 punkcie za prawidłowe zaznaczenie granicy na linii Wisły, Drwęcy i Osy, w sumie 3 punkty. Dopuszczałem tu pewną tolerancję w zaznaczaniu północno-wschodniego krańca tej ziemi.

Zadanie 3. Granice Prus Książęcych podzieliłem na 5 odcinków: Warmia, granica zachodnia (Elbląg — Kwidzyń), granica południowa, (Wisła koło Kwidzyna — Grajewo), granica wschodnia (Grajewo — Niemen) granca północno-wschodnia (od przekroczenia Niemna — do Bałtyku). Przy zaznaczaniu tych granic obowiązywała tolerancja o średnicy 2 cm (40 km) z wyjątkiem odcinka Elbląg — Kwidzyń. Maksymalnie można było osiągnąć w tym zadaniu 5 punktów.

Zadanie 4. Linię III rozbioru między Prusami i Austrią oraz Prusami i Rosją podzieliłem również na 5 odcinków: 1. od granicy Śląska do Pilicy (do miejsca gdzie skręca ostro na północ). Za poprawne liczyłem również te odpowiedzi, które przedłużały linię wzdłuż wschodniej granicy ówczesnego Śląska do południowej granicy Polski; 2. wzdłuż Pilicy do jej ujścia; 3. po Wiśle, na wschód od Warszawy i dalej po Bugu; 4. od Bugu do Niemna koło Grodna; 5. Niemnem do granicy Prus Wschodnich. Linię biegnącą wzdłuż rzek należało zaznaczyć dokładnie, przy innych odcinkach lądowych uwzględniono tolerancję jak w zadaniu poprzednim. Również i w tym zadaniu można było osiągnąć ilość 5 punktów. W sumie za wszystkie zadania studenci mogli osiągnąć po 25 punktów (12+3+5+5).

W instrukcji ustnej zwracałem uwagę na konieczność nie sugerowania się przy wykonywaniu zadań przebiegiem dzisiejszych granic, gdyż może się to przyczynić do powstawania błędów. Ponieważ jest kilka „Ujść” informowałem również, że chodzi o miejscowość Ujście związaną z wojną polsko-szwedzką lat 1655—60.

Badania w każdej uczelni były przeprowadzane w ciągu jednego dnia, a to w celu uniknięcia ewentualnych zniekształceń wyników związanych z możliwością (raczej teoretyczną) wymiany informacji między poszczególnymi rocznikami.

Czas trwania badań wynosił 40 minut, co dla większości badanych było nawet okresem zbyt długim.

Wyniki badań i ich omówienie

Prezentację wyników zaczniemy od zestawienia zbiorczego, gdyż jego wyniki umożliwią prostszą analizę efektów poszczególnych zadań. Na możliwych 25 punktów badane roczniki w poszczególnych szkołach wyższych osiągnęły wyniki przedstawione w tabeli 2.

WYNIKI PUNKTOWE I PROCENTOWE CAŁOŚCI BADAŃ W POSZCZEGÓLNYCH SZKOŁACH I ROCZNIKACH

Szkoła	Roczniki					
	I		II		IV	
	M punktów	%	M punktów	%	M punktów	%
UMK	6,6	26,4	7,0	28,0	8,6	34,4
UJ	7,3	29,2	7,9	31,6	7,8	31,2
WSP	7,0	28,0	7,2	28,8	7,4	29,6
Mw	7,0	28,0	7,4	29,6	8,0	31,6

Oznaczenie: M — średnia; Mw — średnia ważona;

Z tabeli wynika, że różnice w rezultatach osiągniętych przez studentów poszczególnych szkół są niewielkie, oscylują wokół 3—5% i nie są statystycznie istotne. Dlatego niezależnie od powodów wyrażonych w rozdziale II, analizować tego zagadnienia nie ma potrzeby.

Tabela 2 wykazuje również, jakie są różnice w wynikach osiągniętych przez poszczególne roczniki studentów. Okazuje się, że różnice te są bardzo małe. Najslabsze wyniki osiągnął, jak było do przewidzenia, rocznik I. Tylko o niecałe pół punkta (1,6%) lepsze wyniki miał rocznik II. Jest to zaskakujące, bo przecież rocznik II opracowywał w ciągu roku zagadnienia będące przedmiotem badań i wydawać by się mogło, że wyniki osiągnięte przezeń będą dużo lepsze. Rocznik IV osiągnął wyniki średnie 8 punktów tj. o 0,6 punkta (2,4%) lepsze od rocznika II i o 1,0 punkta (4%) lepsze od rocznika I. Są to więc różnice, ze względu na margines błędu, bardzo mało znaczące.

Obliczenie samych wyników średnich jest niewystarczające.

Istotne dla pełnego obrazu jest ukazanie wyników uzyskanych przez poszczególnych studentów różnych roczników. Przedstawia to tabela 3 podająca wyniki w ujęciu centylowym².

Z tabeli 3 wynika, że wśród studentów I roku nie znalazł się ani jeden, który by osiągnął wynik w klasie najwyższy (21—25 punktów) Na II i IV roku udało się osiągnąć taki wynik tylko 2 studentom (po jednym w każdej grupie). Zdecydowana większość wyników wszystkich trzech badanych roczników zawarta jest w dwóch najniższych przedziałach klasowych.

² Centyl jest to liczba wyrażająca procent wyników w danym rozkładzie odpowiadający danej ocenie i wszystkim ocenom leżącym poniżej niej. Każdy centyl wskazuje, jaki procent wyników znajduje się w danym przedziale klasowym i poniżej.

WYNIKI BADAŃ Z ZASTOSOWANIEM MIARY CENTYLOWEJ

Ilość punktów w przedziale klasowym	Liczebność klasy	Liczebność zsumowana	Centyle (dane przybliżone)
rok I			
25—21	0	0	0
20—16	3	60	100
15—11	5	57	95
10— 6	29	52	87,5
5— 1	23	23	38,5
rok II			
25—21	1	60	100
20—16	3	59	98,5
15—11	3	56	93
10— 6	28	53	88
5— 1	25	25	42
rok IV			
25—21	1	60	100
20—16	4	59	98,5
15—11	10	55	91,5
10— 6	24	45	75
5— 1	21	21	35
zestawienie zbiorcze			
25—21	2	180	100
20—16	10	178	99
15—11	18	168	93
10— 6	81	150	83
5— 1	69	69	38

W klasach 10—6 punktów i 5—1 punktów na roczniku I znalazło się 87—5% wyników, a na roczniku II 88% — czyli jeszcze więcej. Jedynie rocznik IV osiągnął wyniki nieco lepsze, bo w klasach najniższych znalazło się 75% wyników. Stanowi to jednak także aż 3/4 całej liczby studentów. W zestawieniu zbiorczym te dwa najniższe przedziały klasowe zawierają 83% wyników. Spróbujmy te wyniki przedłożyć na 5 stopniową skalę ocen. Okaze się wtedy, że studenci otrzymaliby następujące oceny:

	dostateczna — 10%
b. dobra — 1%	niedostateczna — 45%
dobra — 6%	zupełnie zła — 38% studentów

Przejdźmy obecnie do omówienia wyników w zależności od rodzaju wykonywanego zadania. Omówienie to, ze względu na małe różnice wyników na poszczególnych rocznikach, zostanie przedstawione w zestawieniu zbiorczym (tabela 4).

Tabela 4

WYNIKI ZADAŃ OD 1 DO 4 W PROCENTACH

Treść zadania	% poprawnych wskazań
1. Umiejscowienie punktów	35,7
2. Zakreślenie obszaru Ziemi Chełmińskiej	50,5
3. Wykreślenie granic Prus Książęcych	15,8
4. Wykreślenie linii granicznej III rozbioru między Prusami i Austrią oraz Prusami i Rosją	14,3
średnia ważona	29,2

Tabela 4 wykazuje bardzo mocne zróżnicowanie osiągniętych wyników. Najlepiej wypadło określenie granic Ziemi Chełmińskiej, najgorzej wykreślenie obszaru Prus Książęcych i linii III-go rozbioru.

Dokonajmy teraz bardziej szczegółowej analizy wyników poszczególnych zadań.

Zadanie 1 polegało na prawidłowym umiejscowieniu 12 miejscowości. Wyniki liczone z uwzględnieniem omówionej w rozdziale II tolerancji. Tabela 5 przedstawia wyniki szczegółowe.

Tabela 5

UMIEJSCOWIENIE PUNKTÓW NA MAPIE KONTUROWEJ.

Lp.	Miejscowość	% poprawnych umiejscowień
1.	Płowce	24,4
2.	Grunwald	63,3
3.	Chojnice	36,6
4.	Kazimierz Dolny	34,4
5.	Kalisz	58,8
6.	Malbork	64,4
7.	Głogów	21,6
8.	Drezdenko	13,3
9.	Beresteczko	13,8
10.	Ujście n/Notecią	23,8
11.	Raławice	51,1
12.	Połaniec	22,7
	średnia	35,7

Wyniki świadczą, że jedynie cztery punkty zostały umiejscowione prawidłowo przez ponad połowę zbioru badanych. Z tego jedno — to obecne miasto średniej wielkości — Kalisz, którego symbol na mapkach jest mocno rzucający się w oczy. Dwa punkty dotyczące stosunków polsko-krzyżackich (Grunwald i Malbork) są umiejscowione prawidłowo przez większość studentów we wszystkich grupach. Wskaźnik 2/3 odpowiedzi poprawnych można uznać, w porównaniu do innych wyników, za zadawalający. Natomiast zaskoczeniem jest, że tylko połowa badanych umie określić położenie Raławic.

Słabo lub bardzo słabo wypadła znajomość położenia pozostałych punktów. Przy czym im mniejszą miejscowość ta spełnia obecnie rolę oraz im bardziej peryferyjnie — w stosunku do obecnego terytorium Polski jest położona, tym wyniki są słabsze (Drezdenko, Beresteczko). Na wyniki wpłynęło też, ale w małym stopniu, umiejscowienie szkoły. Studenci z Krakowa w granicach 10—15% lepiej określali położenie Raławic i Połanica. Z kolei studenci z Torunia w podobnym stopniu lepiej dawali sobie radę z określeniem położenia Płowiec i Chojnic.

A oto przykłady wypowiedzi błędnych:

Miejscowość	Umiejscowienie błędne
1. Płowce	koło Pucka, Kwidzyna, Wrocławia, Siedlec, Kostrzyna, Sochaczewa, Bartoszyce.
2. Grunwald	koło Malborka, Gniezna.
3. Chojnice	koło Gdańska, Poznania.
4. Kazimierz Dolny	koło Włocławka, Krakowa, Gniezna.
5. Kalisz	zamiast Inowrocławia, Częstochowy, Gniezna, Radomia.
6. Malbork	zamiast Szczytna. pisownia „Malborg” u 14 studentów.
7. Głogów	przenoszony wzdłuż biegu Odry, szczególnie powyżej Wrocławia. Ale i np. zamiast Opola u ujścia Warty, zamiast Nysy, Bolesławca koło Wałbrzycha.
8. Drezdenko	koło Chełma Lub., Sierpca, koło Płońska, nad Bugiem, przeważa brak zaznaczenia.
9. Beresteczko —	koło Warszawy, w kierunku Tarnopola, u wielu brak zaznaczenia.
10. Ujście	Wisłoujście, Brdyujście, koło Braniewa, u wielu brak zaznaczenia.
11. Raławice	koło Radomia, Sandomierza, Warszawy, u ujścia Warty, koło Bochni.
12. Połaniec	koło Oświęcimia, Kalisza, zamiast Maciejowic

Zadanie 2 polegało na prawidłowym określeniu granic Ziemi Chełmińskiej. Wyniki szczegółowe przedstawia tabela 6.

WYKREŚLENIE GRANIC ZIEMI CHEŁMIŃSKIEJ

Odcinek granicy	% poprawnych wyników
Wisła	57,2
Drwęca	36,6
Osa	57,7
średnia	50,5

Najczęściej spotykanym błędem było zaliczanie w skład Ziemi Chełmińskiej — Ziemi Dobrzyńskiej. Inne błędy, to zaznaczanie zamiast obszaru właściwego — Kujaw, części Pomorza Gdańskiego, okolic Bydgoszczy, okolic Płocka, obszaru od Płocka do Warszawy, dzisiejszego województwa bydgoskiego, obszaru między Skrwą i Wkrą, terenu między Grudziądem a Olsztynem. Ogólnie wykonanie tego zadania wypadło stosunkowo dobrze.

Naeomiast dużo gorsze wyniki osiągnięto w zadaniu 3, dotyczącym określenia granic Prus Książęcych. Wyniki przedstawia tabela 7.

Tabela 7

WYKREŚLENIE GRANIC PRUS KSIĄŻĘCYCH

Odcinek graniczny	% poprawnych wskazań
1. wokół Warmii	10
2. Elbląg — Kwidziń	16,6
3. południowy	30,5
4. wschodni	12,2
5. północno-wschodni	9,4
średnia:	15,8

Określenie obszaru Prus Książęcych nastęrczało studentom bardzo wiele kłopotu. Około 20% badanych w ogóle nie próbowało zaznaczyć tego terytorium. Również około 30% oznaczyło ten obszar w zupełnie niewłaściwym miejscu, takim jak: Prusy Królewskie, pas od Braniewa do Łomży, dalej na wschód od Wilna i dalej na północ, niewielki obszar wokół Gdańska, niewielki obszar wokół Królewca, pas nadmorski od Gdańska po Kołobrzeg. Przeszło 3/4 badanych całkowicie pominęło występ warmiński. Reszta, włączając zaznaczenia uznane za właściwe, napotkała przy zaznaczaniu Warmii na bardzo duże trudności.

Przy określaniu granicy zachodniej najczęstszym błędem było włączanie do Prus okolic Elbląga i Malborka, Żuław oraz przedłużanie linii w kierunku południowym po Wiśle. Granicę południową w roz-

wiązaniach błędnych zdecydowanie przenoszono na południe, obejmując zasięgiem Prus część lub całość Ziemi Chełmińskiej, Dobrzyńskiej oraz północnego Mazowsza i Kurpi, w kilku wypadkach granica ta biegła aż po Wisłę i Narwi. Granicę wschodnią często przesuwano na wschód od Niemna. Najgorzej było z wykreśleniem odcinka północnego. Najczęściej spotykanym błędem (ok. 50% odpowiedzi) było poprowadzenie tej linii po dzisiejszej północnej granicy Polski. W ten sposób nie włączono do obszaru Prus terenów po obu stronach Pregoły z Królewcem i terenów nad dolnym Niemnem. Częstym błędem było też przedłużanie granicy prosto na północ, włączające do Prus tereny Żmudzi.

Najstąbiej wypadły wyniki zadania 5. Wyniki przedstawia tabela 8.

Tabela 8

OZNACZENIE LINII ROZGRANICZAJĄCEJ III ROZBIORU
MIĘDZY PRUSAMI I AUSTRIĄ ORAZ PRUSAMI I ROSJĄ

Lp.	Odcinek	% poprawnych wskazań
1	granica Śląska — górna Pilica	24
2	wzdłuż Pilicy	24
3	Wisła — Bug	7,7
4	od Bugu do Niemna	8,8
5	Niemnem do granicy Prus	6,1
	średnia:	14,3

W zadaniu tym popełniono jeszcze większą ilość błędów niż przy oznaczaniu zarysu Prus Książęcych. Stosunkowo nieźle wypadło zaznaczenie granicy rozbiorowej w jej południowej części (od granicy śląskiej i po Pilicy) natomiast w części środkowej i północnej linia ta została poprawnie określona przez minimalną (poniżej 10%) liczbę studentów.

A oto przykłady błędnych zaznaczeń: od ujścia Pilicy linia prosta do granicy Prus Wschodnich; od źródeł Wisły do górnej Proсны następnie na wschód do Siedlec i do granicy Prus Wschodnich; Wisłą do ujścia Pilicy, dalej prosto na północ (5 studentów) Wisłą do Warszawy i dalej na północ (4 studentów); wzdłuż Wisły i Narwi (6 studentów); od Rawicza do Sandomierza, stąd prosto na północ do Prus Wschodnich; od Serocka do Rypina; linia prosta Oświęcim — Grunwald; wzdłuż Proсны, Warty i Noteci; od Raciborza linia prosta do Warszawy i granicy Prus Wschodnich; od Kłodzka linia prosta do Grodna; od źródeł Odry linia prosta do Elbląga (3 studentów); od Prudnika, koło górnej Warty, na pñ. wschód od miasta Wystrus (obecny Czerniachowski) nad Pregołą; od ujścia Nysy Kłodzkiej, przecinając środkową Wartę, do granicy Prus Wschodnich w okolicy Działdowa; wzdłuż Nysy Łużyc-

kiej a następnie prosto na wschód do Brześcia Litewskiego; od Gonzo-
wa do Opola, a następnie przez Kalisz, Płock, do granicy Prus Wsch.;
trójkąt od Turowszowa przez Włocławek do Gliwic.

Wnioski z badań

Na wstępie należałoby rozstrzygnąć dosyć ważną wątpliwość me-
todologiczną: czy studentowi jest w ogóle potrzebna tego typu orientacja
w geografii historycznej. Powstaje pytanie, czy nie wystarczy mu na-
bycie umiejętności samego czytania mapy historycznej bez nabijania
sobie głowy balastem zbędnych informacji.

Stanowisko moje określiłbym jako umiarkowane. Niewątpliwie naj-
ważniejsze jest nabycie określonych umiejętności czytania w sensie
rozumienia legendy mapy historycznej. Jednakże musi to być połączone
z umiejętnością orientacji w przestrzeni historycznej na jakiegokolwiek
mapie, tak fizycznej jak i historycznej chociaż nie dotyczącej epoki
o którą konkretnie chodzi. Mapa konturowa daje w tym zakresie dobre
możliwości zbadania rzeczywistej znajomości rzeczy.

W świetle przedstawionych wyników, można dać próbę odpowiedzi
na postawione na wstępie problemy badawcze.

W problemie pierwszym chodziło o stwierdzenie, jaki jest poziom
orientacji w geografii historycznej, wyniesiony przez studentów ze szko-
ły średniej.

Badania wykazały, że poziom ten należy określić jako niski, nie
osiągający 30% wyników teoretycznie możliwych do osiągnięcia. Cha-
rakterystycznym jest również bardzo duży rozsiew wyników studen-
tów od powyżej dobrych do całkowicie złych. Wyników bardzo dobrych
prawie nie stwierdzono. Przy przeliczeniu wyników na skalę 5-stop-
niową okazało się, że niecałe 13% badanych otrzymało oceny pozytywne.

Problem drugi sformułowany był w pytaniu: jaki jest wpływ stu-
diów historycznych na poprawę stopnia orientacji w przestrzeni histo-
rycznej. Badania dowodzą, że wpływ ten jest zdecydowanie niewy-
starczający. Zaskakujące są szczególnie wyniki studentów II roku. Oka-
zuje się, że nie osiągnęli oni żadnego postępu w badanym zakresie mimo,
że przez cały rok zajmowali się okresem, w którym testowane miejsco-
wości zapisały się ważnymi wydarzeniami w nich się rozgrywającymi.
Badania nie dały odpowiedzi (nie było to ich celem), jakie mogą być
przyczyny tego stanu rzeczy. Na podstawie obserwacji można jedynie
przypuszczać, że źródła tego stanu rzeczy tkwią m.in. w systemie stu-
diowania.

W programie studiów nie ma obowiązującej dawniej geografii historycznej. Natomiast na ćwiczeniach główną uwagę poświęca się — i słusznie — analizie pisanych materiałów źródłowych, umiejętności korzystania z literatury, umiejętności konstrukcji opracowań pisemnych różnego typu i krytycznej dyskusji. Wydaje się, że zagadnienia geografii historycznej są w tym zestawie uważane, zarówno przez kadre naukowo-dydaktyczną jak i samych studentów, za coś elementarnego, prostego, czego w studiach uniwersyteckich nie ma już potrzeby rozwijać. Badania wykazały błędność tego typu rozumowania. Wydaje się również, że na słabe wyniki tego roku wpływa negatywnie forma wykładów, w której bardzo mało prowadzi się zajęć typu konwersatoryjnego, umożliwiającego poprzez dwukierunkowy przebieg informacji sprawdzenie zasobu wiedzy studentów. Jeszcze jedną z przyczyn jest zbiorowe uczenie się studentów.

Wyniki IV roku — wbrew moim przypuszczeniom — okazały się lepsze od wyników roku II. Wydaje się, że główną przyczyną jest już dalej rozwinięta u tych studentów umiejętność myślenia historycznego. Mimo to i ich wyniki były bardzo słabe, bo w skali 5-stopniowej jedynie 25% badanych uzyskało oceny pozytywne, Należy również podkreślić, że studia historyczne nie tylko nie spowodowały zmniejszenia rozsiewu wyników, lecz wręcz przeciwnie — różnice między studentami uległy niewielkiemu zwiększeniu. Obok bowiem pojawiających się w niewielkim zakresie wyników bardzo dobrych, istnieje nadal i to w nie zmniejszonej ilości duża grupa wyników zupełnie złych.

W trzecim problemie badań chodziło o stwierdzenie, jakie elementy geografii historycznej są przez studentów najpełniej przyswajane, a które nastroczają im najwięcej trudności. W zakresie umiejscawiania punktów najlepsze efekty osiągnięto przy oznaczaniu miejscowości, które i dziś są dużymi miastami (Kalisz, Malbork). Również stosunkowo niezłe wyniki dotyczą punktów ważnych jedynie ze względów historycznych, lecz których znaczenie jest w kursie szkolnym i uniwersyteckim bardzo mocno eksponowane. Dotyczy to Grunwaldu, częściowo Malborka i Raławic.

Natomiast bardzo słabe wyniki osiągnięto przy oznaczaniu punktów pojawiających się jednorazowo (Ujście) i umiejscowionych peryferyjnie w stosunku do obszaru państwa (Drezdenko, Beresteczko). Okazało się również, że wprowadzie miejscowości znajdujące się w regionie, w którym studiują badani, są oznaczone nieco poprawniej, to jednak poprawa ta jest minimalna. Dla wielu studentów określenie położenia miejscowości znajdujących się w promieniu kilkudziesięciu a nawet kilkunastu kilometrów od miasta, gdzie studiują, jest ponad ich możliwości (Płowce, Raławice).

Uderza również bardzo duża rozpiętość przestrzenna w błędnym

rozmieszczeniu danych miejscowości. Studenci w większości nie umieją przy oznaczaniu punktów wykorzystać siatki hydrograficznej umieszczonej na mapkach konturowych. Brak tej umiejętności wystąpił jeszcze silniej przy wykonywaniu zadań następnych.

W zakresie oznaczania obszarów najlepsze wyniki osiągnięto w zadaniu 2 (obszar Ziemi Chełmińskiej). Uważam, że wynikało to z kilku powodów. Przede wszystkim jest to obszar niewielki, ograniczony 3 rzekami — z tego jedną dużą (Wisłą) i jedną średnią (Drwęcą), co jest łatwe do zapamiętania i pomaga w reprodukcji. Równie ważne jest to, że o Ziemi Chełmińskiej mówi się na zajęciach wielokrotnie.

Zarys Prus Książęcych okazał się — co było zresztą do przewidzenia — bardzo trudny do odtworzenia. Oprócz przyczyn subiektywnych, o których mówiłem przy omawianiu wyników zadań poprzednich, złożyły się na to i przyczyny obiektywne. Najważniejsze z nich to bardzo skomplikowany, z wieloma załamaniem przebieg linii granicznej (szczególnie na odcinku warmińskim), brak oparcia o linie naturalne (np. rzeki). Dalszym elementem utrudniającym jest to, że terytorium Prus nie było obszarem wchodzącym integralnie w skład państwa polskiego. Przy zadaniu tym wystąpiły wyraźne braki w myśleniu historycznym studentów. Gdyby np. student(ka) rysujący południową granicę Prus w okolicach Torunia i Płocka nieco się zastanowił, to drogą dedukcji ze znanego materiału o Ziemi Chełmińskiej, Mazowszu Płockim, Podlasiu musiałby wyprowadzić poprawne wnioski i błędną linię skorygować. Ten typ braku integracji posiadanej wiedzy, wykorzystania jej dla konkretnej potrzeby, występuje w przeprowadzonych badaniach nagminnie, we wszystkich zadaniach.

Zadanie 4 polegało na przeprowadzeniu bardzo ważnej historycznie linii rozgraniczającej. Wyniki tego zadania okazały się — jak już analizowaliśmy — najslabsze. Wystąpiły tu wszystkie wymienione uprzednio błędy, a szczególnie brak wiązania sytuacji historycznej z geografiami fizyczną. Linia III rozbioru w badanym zakresie przebiega przeważnie wzdłuż biegu rzek: Pilicy, Wisły, Bugu, Niemna. Uzmysłowanie sobie tego gwarantuje możliwość poprawnego jej odtworzenia. Niestety, umiejętności tej u 80% badanych zabrakło. Zarówno w zadaniu 3 jak i 4 wystąpił też proces unowocześniania historii. Mimo zwrócenia badanym uwagi, aby nie sugerowali się przebiegiem na mapie konturowej dzisiejszych granic, wielu badanych rysowało północną granicę Prus po dzisiejszej północnej granicy Polski, a ponieważ mieli pewne wyobrażenia kształtu obszaru Prus więc i automatycznie obniżali na południe zarys granic południowych. Tego samego typu błędy — połączone z ignorancją merytoryczną — spowodowały wykreślenie linii III-go rozbioru poczynając od Kłodzka, Turoszowa, Gorzowa itp., (przykłady zostały podane w rozdziale III).

Badania niniejsze miały charakter diagnostyczny. Celem ich było zorientowanie się — z możliwością zachowania obiektywizmu — w zakresie orientacji studentów w geografii historycznej. Wykazały one potrzebę przeprowadzenia dalszego ciągu badań już o charakterze eksperymentalnym, które modyfikowałyby obecny proces dydaktyczny w zakresie orientacji studentów w geografii historycznej.

Badania takie zostały przeprowadzone w dwu grupach ćwiczeniowych II roku historii UMK.

Przebieg badań wyglądał następująco: wykładowca historii powszechnej w czasie wykładów nasilił wykorzystanie ściennej mapy historycznej, odwołując się do niej wielokrotnie gdy w grę wchodziły informacje przestrzenne. Prowadzący ćwiczenia dokonał podziału grup na eksperymentalną (E) i kontrolną (K) na podstawie przeprowadzonych na początku semestru badań wstępnych. Badania te polegały na umiejscowieniu na mapie konturowej pięciu punktów związanych z okresem historycznym omawianym w poprzednim semestrze.

Grupą eksperymentalną została grupa, która osiągnęła w badaniach wstępnych słabsze wyniki.

Eksperyment trwał cały semestr, w trakcie którego omawiano zagadnienia historii powszechnej XVI—XVIII wieku. W grupie E w trakcie omawianych zagadnień, stosowano oprócz atlasów także mapki konturowe, na których studenci nanosili elementy przestrzenne wiążące się z tematem ćwiczeń. Natomiast w grupie K mówiono jedynie o tych elementach. Pod koniec semestru przeprowadzono w obydwu grupach badania kontrolne na mapce konturowej świata i Europy. Sposób przeprowadzania badań był podobny, jak w omówionych badaniach diagnostycznych. Studenci mogli uzyskać łącznie 20 punktów (13 na mapie świata i 7 na mapce Europy). Wyniki były następujące: grupa E uzyskała średnio 13,5 punkta (czyli 67,5% poprawnych odpowiedzi), a grupa K 12,7 punkta (czyli 63,5% dobrych odpowiedzi). Różnice między grupami nie były więc duże, tym niemniej słabsza uprzednio grupa okazała się lepszą. W grupie E było też mniej wyników najsłabszych, co wskazuje, że ćwiczenia te pomogły w podnoszeniu poziomu szczególnie studentom słabym.

Bardzo istotnym jest fakt wysokich wyników pozytywnych w obydwu grupach. Uważam, że wpłynęło na to kilka czynników. Najważniejszym był sposób pracy wykładowcy, który w trakcie zajęć przykładał duże znaczenie do umiejscowienia wydarzeń historycznych na mapie, tworząc u studentów odpowiednie związki przestrzenne. Na wyniki obydwu grup pozytywnie wpłynęło wykorzystywanie na ćwiczeniach atlasów historycznych. Uważam również, że nasilenie pracy z mapkami konturowymi w grupie E musiało doprowadzić do wpływu również na grupę K. Członkowie grupy E stykali się ze studentami grupy K zarówno w

czasie innych zajęć jak i poprzez wspólne zamieszkanie większości w domach akademickich. Musiało tu więc wystąpić oddziaływanie poza przewidzianym zakresem. Niewielki liczebnie zasięg eksperymentu (w grupie E było 18 studentów, w grupie K — 16) nie pozwala na szersze uogólnienie, tym niemniej świadczy o możliwości wydatnej poprawy wyników w dziedzinie, w której efektywność studiowania jest niska.

Janusz Rulka

LE DEGRÉ D'ORIENTATION DES ÉTUDIANTS DANS LE DOMAINE DE LA GEOGRAPHIE HISTORIQUE (À BASE D'EXPÉRIENCES FAITES AU NIVEAU DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR)

Le but que se pose l'auteur dans cet article est de démontrer comment les étudiants de I, II et III année d'études au niveau supérieur assimilent les faits historiques et comment ils les localisent dans l'espace. L'auteur représente l'opinion selon laquelle la connaissance des faits et leur localisation dans l'espace conditionnent le développement, chez l'étudiant, de la manière de penser du point de vue historique. Les expériences citées concernent la connaissance de la Pologne dès ses débuts jusqu'à l'année 1795. Le test demande aux étudiants de préciser, sur une carte à contours, représentant la Pologne contemporaine, 12 faits historiques de première importance.

Les expériences faites en première année ont précisé le degré de connaissance des élèves sortis de l'école secondaire. Les résultats obtenus sont valables pour un maximum de 30% de participants dont 13% seulement des élèves soumis au contrôle ont reçu des notes positives. Les étudiants de II année, là où la matière soumise au contrôle est sujet d'études, n'ont fait aucun progrès si on les compare à ceux de la première année. La seule différence entre eux consiste en un plus grand écart entre le niveau de connaissances représenté par certains élèves. Ceux de IV année d'études ont obtenu de meilleurs résultats, mais l'auteur explique ce phénomène par une plus profonde capacité de réflexion historique due au niveau plus avancé des études. Toutefois, le nombre d'étudiants ayant obtenu, au test de contrôle des résultats positifs, ne dépasse le chiffre de 25%. L'auteur affirme que la cause de cet état de choses repose sur le système d'études et sur l'omission du problème de la géographie historique dans le programme d'enseignement.

Les conclusions tirées de cette expérience ont été renforcées par les résultats de vérifications faites dans un groupe expérimental auquel appartenaient des étudiants de II année d'études.

СТЕПЕНЬ ОРИЕНТАЦИИ СТУДЕНТОВ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ (НА ОСНОВЕ ИССЛЕДОВАНИЙ, ПРОВЕДЕННЫХ В ВУЗАХ).

Статья содержит результаты исследований, касающихся знаний исторических факторов и их пространственного размещения студентами истории I, II и III курсов в трех высших школах. Автор выходит из положения, что знание фактов и их пространственная локализация являются необходимыми условиями для формирования исторического мышления студентов. Исследования проводились на материале из истории Польши до 1795 года. Применялся метод размещения на контурной карте современной Польши двенадцати исторических фактов основного значения.

Исследования, проведенные на I курсе, показали степень пространственной ориентации, сформированный в средней школе. Он довольно низок. Были достигнуты 30% возможных результатов, причем лишь 13% исследуемых получили положительные отметки. Студенты II курса, где исследуемый материал входит в программу обучения, не достигли результатов лучше первокурсников. Лишь дифференциация между отдельными студентами увеличилась. Студенты IV курсов добились лучших результатов, что, по мнению автора, связано с развитием исторического мышления в процессе учебы. Несмотря на это только 25% из них достигло положительных результатов при решении теста. Главная причина такого положения вещей, по мнению автора, заключается в системе обучения, а также в том, что в программе обучения не учитываются вопросы исторической географии. Полученные результаты исследований автор проверяет в экспериментальной группе II курса на занятиях специально профилированных. Полученные результаты исследований оказались гораздо лучше чем в контрольной группе.